

Інтелектуальна власність у наукоємних виробництвах і оборонній сфері в системі національної безпеки

Розглянуто стан та проблеми охорони інтелектуальної власності в наукоємних виробництвах — фармацевтичній галузі та оборонно-промислового комплексу України в системі національної безпеки.

Теоретичною основою інституту інтелектуальної власності (ІВ) є теорія ідей Платона, для реалізації якої він створив у 387 р. до н.е. свою Академію в передмісті Афіні. Вся наукова і винахідницька діяльність, по Платону, є вищим благом. Дійсне благо — це знання, і той, хто їм володіє, воістину найбагатший і потрібний суспільству: наукові відкриття, винаходи, літературні і художні твори — коштовне благо, яке людина може створити й залишити людям. Нині економіко-правовий інститут ІВ широко відомий у легалізованій формі у вигляді юридичних документів і діє у світі понад 500 років, упродовж яких ним охоплено всі сфери соціальних і науково-технічних відносин, т.з. універсальна цінність ІВ.

У Всесвітній Декларації з інтелектуальної власності термін «права інтелектуальної власності» означає, власне кажучи права, закріплені у статті 27 Загальної декларації прав людини, прийнятою ООН у 1948 р., зокрема: кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі й користуватися його благами, і кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом праці, автором яких вона є. Аналогічна норма закріплена у статті 41 Конституції України.

Створення та функціонування сучасного ринку об'єктів ІВ є динамічним процесом як в економічно розви-

нених країнах, так і в світовій економіці. Зокрема, винахідницька активність національних заявників кожної держави свідчить про рівень її науково-технологічного потенціалу і є одним із ключових індикаторів її технологічної конкурентоспроможності, інноваційної перспективності та інвестиційної привабливості.

Слід зазначити, що конкурентоспроможність та стабільне зростання визначаються виваженою державною політикою у сфері інноваційної діяльності і охорони ІВ. Об'єкти ІВ у розвинених країнах ціняться вище, ніж природні багатства, інновації — вище ніж інвестиції у пріоритетах факторів економічного зростання. Світовий досвід доводить, що *результативна система охорони прав ІВ може стати дієвим інструментом розвитку промисловості* шляхом нарощування запасів технологічних знань та їх обміну між країнами

Інтелектуальний потенціал України й дотепер залишається досить потужним (за даними ЮНЕСКО, за інтелектом нації Україна посідає 23-є місце, Фінляндія — 1-е, США — 13-е, Росія — 27-е). Нещодавно інформаційне агентство Bloomberg *внесло Україну до ТОП-50 найінноваційніших країн світу*, поставивши її на 42 місце попереду таких країн, як Південна Африка, Аргентина, Румунія, Болгарія. Як критерій рейтингу було виділено сім факторів: 1) інтенсивність проведення науково-дослідницьких та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) відносно вкладу у ВВП; 2) рі-

вень продуктивності праці; 3) концентрація високих технологій; 4) кількість дослідників у відсотках на 1 млн людей. 5) продуктивність промисловості; 6) рівень освіти; 7) *патентна активність*. *Найвищі показники Україна отримала завдяки рівню освіти (6 місце) і патентній активності (17 місце)*.

Проблема забезпечення національної безпеки в умовах транзитивної економіки набуває особливої гостроти, оскільки останній властиві численні негативні наслідки реформування, що виявляються в дезінтеграції виробничих структур, розриві господарських зв'язків, розбалансованості між добувними й переробними галузями виробництва, згортанні внутрішнього ринку, дисбалансах регіонального розвитку, значному зменшенні витрат на наукову та інноваційну діяльність і, як наслідок — зниження рівня винахідницької, патентно-ліцензійної та інноваційної активності, втрата конкурентоспроможності національними виробниками, підвищення рівня контрафакції й піратства тощо.

Проблема економічної безпеки України є визначальною в контексті існування й розвитку України як суверенної держави. Економічна безпека — це багатофакторне явище, яке можна розглядати як систему, що складається з таких функціональних складових, як: фінансова, соціальна, інформаційна, *інтелектуальна*, технологічна, військова безпека, екологічна безпека тощо. В узагальненому вигляді дану залежність можна представити функцією:

$EB = F(\Phi B, CB, IB, InB, TB, VB, EkB)$, де кожна зі складових, своєю чергою, є сукупністю відповідних індикаторів.

Фактично при розробці заходів забезпечення економічної безпеки ми маємо справу з декількома рівнями порушення стану «безпеки»: виклик, ризик, загроза й небезпека. Детальний аналіз загроз національній безпеці України, що походять від стану науково-технологічної сфери, дається в роботі Б.А. Маліцького [1]. Саме «небезпека»

є межею порушення стану «безпеки», у разі виходу за яку надскладна система (йдеться про економічну безпеку) перетворюється в некеровану, нечутливу до факторів зовнішнього впливу.

Під *інтелектуальною безпекою автор розуміє стан захищеності інтелектуального потенціалу особистості, підприємства, регіону, держави, що формується адміністрацією й колективом підприємства, державними органами шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного і соціально-психологічного характеру від внутрішніх і зовнішніх загроз (джерел небезпеки), несанкціонованого використання та негативного впливу (недобросовісної конкуренції, промислового шпигунства, патентної експансії), а також підтримку його на рівні, що забезпечує процес створення, одержання, здійснення і захисту прав (об'єктів) інтелектуальної власності* [2].

До середини 90-х рр. ХХ ст. Україна мала значний винахідницький потенціал. Майже 40 % усіх винаходів ЄСРП були українського походження. За кількістю винаходів відносно чисельності населення Україна майже не відставала від лідируючих у цьому плані країн. Проте як у минулому, так і нині Україна значно відстає за показником зарубіжного патентування. За даними ВОІВ, Україна входить до четвертої десятки країн, що здійснюють зарубіжне патентування винаходів за процедурою РСТ. Кількість поданих заявок залишається в сотні разів меншою, ніж у США, Японії та Німеччині і становить лише 0,08 % загальної кількості. Значна частина потенційно значимих винаходів, отриманих українськими винахідниками, заявляється напряму в патентні відомства зарубіжних країн без подання попередньо заявки в патентне відомство України [3, с. 251]. Низькі показники патентування українських винаходів в зарубіжних країнах свідчать про патентну незахищеність продукції, що експортується з України. Це обумовлює суттєві ризики її експорту.

Соціальний портрет винахідника. За даними статистики, основну частину (94 %) винахідників і авторів промислових зразків складали інженерно-технічний персонал та науково-педагогічні працівники з повною вищою освітою, 28 % з них – жінки. Розподіл чисельності творців за віком показує, що 37,6 % з них мають вік до 40 років включно і 12,7 % – пенсіонери. *Середній вік винахідника становить 46,4 роки.* Найбільш активно займаються творчою діяльністю установи освіти (ними подано 65,4 % загальної кількості заявок і отримано 62,9 % загальної кількості патентів) та наукові організації (відповідно 23,5 і 24,4 %) [4].

Комерціалізація об'єктів права промислової власності. У 2011 р. в економіці України було використано близько 4 тис. об'єктів промислової власності, у т.ч. 1,8 тис. винаходів (близько 7% від загальної кількості чинних патентів), 2,4 тис. корисних моделей (6%), 393 промислові зразки (4%). Більшість захищених охоронними документами об'єктів патентного права у виробництві не використовуються і припиняє свій життєвий шлях відразу ж після розробки й отримання правової охорони [5, с.16].

Нині майже п'ята частина науково-го потенціалу України працює на закордонні замовлення. Зарубіжні замовники 90% своїх коштів спрямовують в технічні науки, галузевий сектор та інститути, підвідомчі Мінпромполітики. З одного боку, іноземні замовлення підтримують українську науку, зокрема галузеву, з іншого – Україна в особі розробників втрачає права на створену ІВ і домінуючу частину додаткової вартості створеної ІВ. Економіка країни втрачає ринковий сегмент реалізації інноваційної продукції та інноваційну чутливість у формуванні національної інноваційної стратегії. Проблемами є також неврегульованість базових питань розподілу прав ІВ, укладання ліцензійних договорів про трансфер технологій (насамперед, права власності, економічна доцільність інвестицій), що призводить

до негативного досвіду участі України в цьому процесі [6].

Зростає несанкціонований виток винаходів, т.з. «патентна міграція» з України. Рівень (патентів-утікачів) складає 10–12% щорічного обсягу патентування. Простежується тенденція до зростання цих показників. Найбільш активні сектори міграції – медичні препарати, ІТ технології (системи та обладнання), фармакологія. Розширюється географія міграції: Російська Федерація (51%), США (11%), Південна Корея (9%), Тайвань (3%), Німеччина (2%)

Розглянемо стан справ у двох важливих, з точки зору національної безпеки, наукоємних сферах – фармацевтичній галузі та оборонно-промислового комплексу.

Фармацевтична галузь. Обсяг фармацевтичного ринку України в 2013 р. склав 36 млрд грн., що є рекордом останніх шести років. Підтвердженням розвитку галузі є функціонування на території України більше 100 фармацевтичних підприємств, що випускають свою продукцію відповідно до європейських стандартів, розвиненої мережі з 20 тис. аптечних установ і \$ 120 млн інвестицій у фармацевтичну галузь в 2013 р. В Україні зареєстровано 14 205 лікарських засобів (ЛЗ), які охоплюють усі фармакологічні групи. З них: 3719 – ЛЗ вітчизняного та 10486 – іноземного виробництва. Обсяги продажів ЛЗ вітчизняного виробництва в грошовому вираженні складають 24,5 %, імпортного – 75,5 %. Однак частка генеричних ЛЗ вітчизняного виробництва становить у середньому лише 16 % ! [7].

Згідно з дослідженням аналітичної компанії «IMS Institute for Healthcare Informatics», світовий фармацевтичний ринок у 2014 р. досягне 1 трлн дол. США. У розвинених країнах щорічне зростання ринку фармацевтики складе 1–4%, а в країнах, що розвиваються – 10–13%. Очікується, що істотно виростуть закупівлі спеціалізованих препаратів (з 171 млрд доларів у 2012 р. до 240 млрд дол. у 2017 р.)

Незважаючи на досить динамічні порівняно з іншими галузями економіки темпи розвитку, фармацевтична галузь України має низку серйозних проблем. Однією з них є недосконалість законодавчої бази у сфері обігу ЛЗ, що призводить до: стримування розробки та впровадження у виробництво генеричних ЛЗ, створення нерівних умов допуску на ринок ЛЗ вітчизняного та імпортного виробництва, зниження ефективності заходів з протидії виробництву та обігу фальсифікованих ЛЗ, порушення прав ІВ у сфері обігу ЛЗ [7].

Ситуація, що склалася на фармацевтичному ринку України, характеризується наявністю значної конкуренції між його суб'єктами. Сучасний вітчизняний ринок фармацевтичних препаратів експерти оцінюють в 1 млрд дол. За даними Антимонопольного комітету України половину фармацевтичного ринку контролюють 10 українських і 10 європейських компаній. З 18 тис. зареєстрованих назв ЛЗ в Україні виробляється лише 5,5 тис. 70% ЛЗ імпоруються 26 суб'єктами господарювання, що може розглядатися як колективна монополія. ЛЗ іноземного виробництва складають понад 76% від загального обсягу ринку. Понад 90% ЛЗ є технологічно застарілими, у яких уже закінчився 20-річний строк патентної охорони [7]. Зарубіжні фармацевтичні компанії блокують вихід на ринок дешевих медикаментів.

Почастішали випадки недобросовісних конкурентних дій: силового захоплення фармацевтичних підприємств, спроб зміни керівництва підприємств «своїми» менеджерами, збут важливих державних активів через офшори, розкрадання державних пакетів акцій, блокування виходу вітчизняних ЛЗ на внутрішній і міжнародний ринки, зростає неконтрольований обіг фальсифікованих ЛЗ.

За даними ВОІВ, починаючи з 2007 р., подача заявок на винаходи у фармацевтичній промисловості стійко скорочувалася. В історію світової фармацевтичної галузі 2012 р. увійде як рік патентного обвалу — патентний захист втратили по-

над 40 брендів із щорічним обсягом продажів близько 35 млрд дол. США. За експертними оцінками, до 2015 р. патентну охорону втраять препарати — блокбастери, сумарний річний обсяг продажу яких складає 150 млрд дол. [7].

В Україні відсутній детальний аналіз стану патентної охорони винаходів у фармацевтичній галузі. Аналіз, проведений автором, показує, що за останні 5 років в Україні загальна чисельність заявок на винаходи за національною процедурою збільшилася більш ніж у 2 рази. Найвищі темпи зростання (у 2,6 раза) у розрізі галузей демонстрував підрозділ «Медикаменти для терапевтичних, стоматологічних або гігієнічних цілей». Найбільш активна подача заявок на винаходи зафіксована в таких галузях, як медична техніка, вимірювання та фармацевтика. Одночасно спостерігається активна патентна експансія зарубіжних фармацевтичних компаній: із загальної кількості зарубіжних заявок на винаходи і корисні моделі, поданих упродовж 2004—2008 рр. в Україні, лікарські препарати становлять 22%, а серед національних заявок — лише 6%. З 510 виданих у 2008 р. патентів на винаходи (по класу А61 МПК — медицина або ветеринарія; гігієна) 328 (64%) належить іноземним заявникам і 182 (36%) — національним [7]. Таким чином, спостерігається прагнення виведення з-під української юрисдикції галузі, яка має безпосереднє відношення до національної безпеки, і встановлення іноземної монополії

Оборонно-промисловий комплекс. Два роки тому, у своєму виступі на Парламентських слуханнях “Про стан та перспективи розвитку воєнної організації та сектору безпеки України” голова Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони А.С. Грищенко слушно зауважив: “оборонно-промисловий комплекс — це не тільки сектор економіки, який виробляє зброю для армії та інших силових структур, це той сектор, який визначає інженерний інтелект нації. Або не визначає. ... І якщо не працюватиме оборонний комп-

лекс за підтримки держави, починаючи з фундаментальних, прикладних досліджень, розробок, які потім через конверсію ідуть у цивільний сектор, розум нації взагалі зникне” [8].

У рейтингу кращих країн світу The Good Country Index, за підсумками 2013 р., Україна зайняла лише 99 місце. Водночас по одному з показників вона потрапила до лідируючої групи – 13 місце за розвитком «науки і технологій». Сусідами України в інноваційній категорії є Німеччина і Франція (11 і 12 місця відповідно). Росія, яка в загальному рейтингу займає 95 позицію, за технологіями опинилася лише на 41 місці з 125 країн, Білорусь – на 36 місці, Казахстан – на 109.

За даними рейтингу Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI), за підсумками останніх п'яти років (2008–2012 рр.) *Україна посіла дев'яте місце серед найбільших експортерів зброї.* Обсяг експорту становить 3,087 млрд дол. США (2% від загального числа світових поставок). Україна поставляє озброєння і продукцію спеціального призначення в 62 країни. Проте торгує вона переважно зброєю радянських часів. Тому *державі необхідно приділити особливу увагу реалізації програм щодо виробництва та подальшого продажу сучасної високотехнологічної зброї.* Україна за об'ємами експорту знаходиться на 12 місці, 3 місце займає у світовому рейтингу експортерів бронемашин у період 2007–2014 рр.

Як зазначають експерти [9], термін «оборонно-промисловий комплекс» до цього часу не має законодавчого визначення. *Під оборонно-промисловим комплексом (ОПК), як сектором економіки, автор розуміє сукупність науково-дослідних, проектно-конструкторських, випробувальних організацій і виробничих підприємств, що виконують розробку і виробництво військової та спеціальної техніки, амуніції, боєприпасів і т.п. для державних силових структур і на експорт.*

Розпорядженням Кабінету Міністрів України затверджено Перелік підприємств, установ і організацій оборонно-промислового комплексу, який потребує перегляду та приведення у відповідність з результатами реформування цієї сфери. Зазначимо, що виробництвом продукції оборонного призначення, яка становить державну таємницю, займається 36 приватних суб'єктів господарювання, що не входять до згаданого переліку.

Із загальної кількості підприємств, що мають відповідні ліцензії на виробництво, ремонт, модернізацію та утилізацію озброєння і військової техніки (далі – ОВТ) та боєприпасів, близько 35% складають підприємства недержавної форми власності. Таким чином, до цього сектору економіки належать підприємства, установи та організації різних форм власності та підпорядкування, які виробляють продукцію оборонного призначення або можуть залучатися до виконання завдань, спрямованих на забезпечення обороноспроможності нашої країни [9].

Державна цільова програма реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2013 р., затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р. № 766, що була розроблена з метою реалізації завдань щодо розробки нових видів виробів оборонного призначення, не фінансувалася. Це негативно вплинуло на фінансово-економічний стан оборонних підприємств, особливо казенних, які за відсутності державного оборонного замовлення стали економічними заручниками такої форми власності. Експорт ОВТ, технологій та наукових досліджень за минулі роки став практично єдиним джерелом забезпечення діяльності підприємств і організацій ОПК. Таким чином, на сьогодні підприємства ОПК є експортоорієнтованими.

У 2012 р. 53 % НДДКР фінансувалися іноземними структурами (Росія, Бразилія, Китай, США). У загаль-

ній структурі вітчизняного виробництва виробів військового та подвійного призначення потреби української армії, які увійшли до оборонного замовлення, складають 1.5–2 % [9].

На даний час комплексним програмним документом у військовій сфері є лише Державна цільова оборонна програма розвитку озброєння та військової техніки Збройних Сил України на 2012–2017 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01 лютого 2012 р. № 46-2.

Нині українська оборонна промисловість здатна виробляти для потреб Збройних Сил України продукцію за такими напрямками: військово-транспортна авіація; ракетне озброєння авіаційної та бронетанкової техніки; високоточне озброєння; танки та броньовані машини; радіолокаційні станції, системи супутникової навігації та електронної протидії; боеприпаси; танкове та авіаційне двигунобудування; військові кораблі та патрульні катери. На українських підприємствах також існує можливість виконувати всі види модернізації та ремонту військової техніки, що знаходиться на озброєнні Збройних Сил України. При цьому експорт продукції оборонних підприємств складає 65–75% від загального обсягу продукції, що виробляється ними, а на внутрішньому ринку споживається лише незначна частка (менше третини).

Підприємства-учасники Держконцерну «Укроборонпром» (всього 134 підприємства українського ОПК) за підсумками 2013 р. отримали сумарний чистий прибуток за українськими стандартами фінансової звітності в розмірі 522 млн грн. Річне зростання виробництва на підприємствах у середньому становило 22% порівняно з 2012 р. [10]. Ця позитивна фінансова динаміка свідчить, що підприємства концерну мають достатній технічний і науковий потенціал, щоб утримати високі позиції України в рейтингу світових лідерів постачальників зброї і бути системоутворюючою експортною

галуззю української економіки. Адже український ОПК веде 60 сучасних наукоємних розробок. Він має унікальні технології у сфері радіолокаційного обладнання, засобів протиповітряної оборони, ракетно-артилерійського озброєння та систем активного бронетанкового захисту. Крім того, вітчизняні фахівці ОПК змогли створити системи високоточного ураження, аналогів яким немає в інших країнах. Як зазначають аналітики, до успіхів українських зброярів у 2013 р. можна також віднести розробку сучасних систем звукової локалізації пострілу для виявлення ворожих снайперів і артилерійських установок.

Найважливішим елементом національного престижу, безумовно, є бронетехніка.

Державне підприємство «Базовий центр критичних технологій (БЦКТ) «Мікротек» є відомим розробником систем захисту нового покоління не тільки в Україні, але й за її межами. Розроблено, прийнято на озброєння і успішно реалізуються динамічний захист (ДЗ) «Ніж», протитандемний динамічний захист «Дуплет», а також комплекс активного захисту (КАЗ) «Заслін» для танків. За своїми бойовими можливостями комплекси ДЗ «Ніж» та протитандемного ДЗ «Дуплет» значно переважають відомі іноземні зразки, захищають танк від цільнометалевих оперених бронебійних підкаліберних снарядів, боеприпасів типу «ударне ядро», що самоформується, та тандемних кумулятивних засобів ураження. Продукція компанії є конкурентоспроможною на світових ринках озброєнь і має високий експортний потенціал. *Новизна технічних рішень захищена патентами на винаходи, зокрема в Європі та США [11].*

Проте, відсутність повноцінної нормативно-правової бази, що регламентує дії юридичних і фізичних осіб у частині комерціалізації ІВ, технологій подвійного призначення, *значний розмір патентних зборів, встанов-*

лений урядом за подання заявок на винаходи та підтримання їх чинності, формують передумови до того, що оборонні підприємства практично не займаються правовою охороною об'єктів ІВ, створених у процесі виконання оборонного замовлення. За останні п'ять років кількість поданих заявок на винаходи від національних заявників по класах F41, F42 (Зброя) МПК і отриманих патентів зменшилася удвічі (заявок – з 63 у 2007 р. до 30 у 2011 р., виданих патентів – з 43 у 2007 р. до 24 у 2011 р.) [12].

Вивчення стану справ з патентною охороною об'єктів ІВ на низці підприємств України, показує, що в них є

тільки охоронні документи колишнього СРСР (авторські свідоцтва) та деклараційні патенти України на корисні моделі. При цьому більшість з них – із закінченим терміном дії.

Аналіз подання заявок та кількості чинних охоронних документів на об'єкти промислової власності (ОПВ) – винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг підприємствами Укроборонпрому за основними напрямками впродовж 2009 – 2014 рр., представлений в таблицях 1 та 2., показує незадовільний стан справ щодо динаміки подання заявок та чинних охоронних документів на ОПВ у галузі ОПК.

Таблиця 1

Подання заявок на ОПВ підприємствами Укроборонпрому за основними напрямками протягом 2009 – 2014 рр.

ПІДПРИЄМСТВА	Винаходи	Корисні моделі	Промислові зразки	Знаки для товарів і послуг
Підприємства бронетанкової техніки, артилерійського озброєння, автомобільної, інженерної та спеціальної техніки	1	20	1	1
Підприємства суднобудування та морської техніки	3	5	19	2
Підприємства авіабудування та авіаремонтну	10	21	19	5
Підприємства радіолокації, радіозв'язку та систем протиповітряної оборони	2	10	3	0
Підприємства високоточного озброєння та боеприпасів	6	11	3	1

Таблиця 2

Кількість чинних охоронних документів на ОПВ на підприємствах Укроборонпрому за основними напрямками

ПІДПРИЄМСТВА	Винаходи	Корисні моделі	Промислові зразки	Знаки для товарів і послуг
Підприємства бронетанкової техніки, артилерійського озброєння, автомобільної, інженерної та спеціальної техніки	4	19	1	17
Підприємства суднобудування та морської техніки	75	19	14	13
Підприємства авіабудування та авіаремонтну	26	31	39	26
Підприємства радіолокації, радіозв'язку та систем протиповітряної оборони	22	18	6	16
Підприємства високоточного озброєння та боеприпасів	26	9	4	28

Більше половини заявок на винаходи (50,3%) в Україні надходить від іноземних заявників. Унаслідок кризового стану вітчизняної економіки кількість заявок, поданих заявниками – юридичними особами, скоротилася на 19,5 %, у т.ч. заявок на винаходи – майже на 30 %. Збільшення

діючих ставок зборів за патентування винаходів та корисних моделей (які відповідно збільшені до 35 разів), та підтримання їх чинності, негативно позначилося на результативності винахідницької діяльності та призвело до зменшення кількості поданих заявок на винаходи, в т.ч. в ОПК.

Таблиця 3

Кількість патентів на винаходи і корисні моделі, що втратили чинність через несплату зборів за 2010 – 2014 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014 (9 міс.)	Всього
Винаходи і корисні моделі – всього	8888	9541	9750	11007	9058	48244
В т.ч. національні власники	8180	8489	8738	9862	8208	43477
З них суб'єкти АР Крим	339	236	270	244	207	1296
Промислові зразки - всього	2274	1567	1352	1406	845	7444
В т.ч. національні власники	2059	1298	1186	1246	693	6482
З них суб'єкти АР Крим	48	76	37	62	20	243

Про низьку ефективність винахідницької діяльності в Україні, що становить загрозу економічній безпеці держави, свідчать, зокрема, такі дані. У 2013 р. національними заявниками подано близько 13 тисяч заявок на винаходи і корисні моделі. Водночас, як видно з аналізу показників табл. 3,

через несплату зборів за підтримання чинності патентів на винаходи і корисні моделі, втратило чинність 9,8 тисяч патентів національних власників (75%)! При цьому, як видно з діаграми на рис.1, середній термін розгляду заявок на винаходи до видачі патенту складає близько 2-х років.

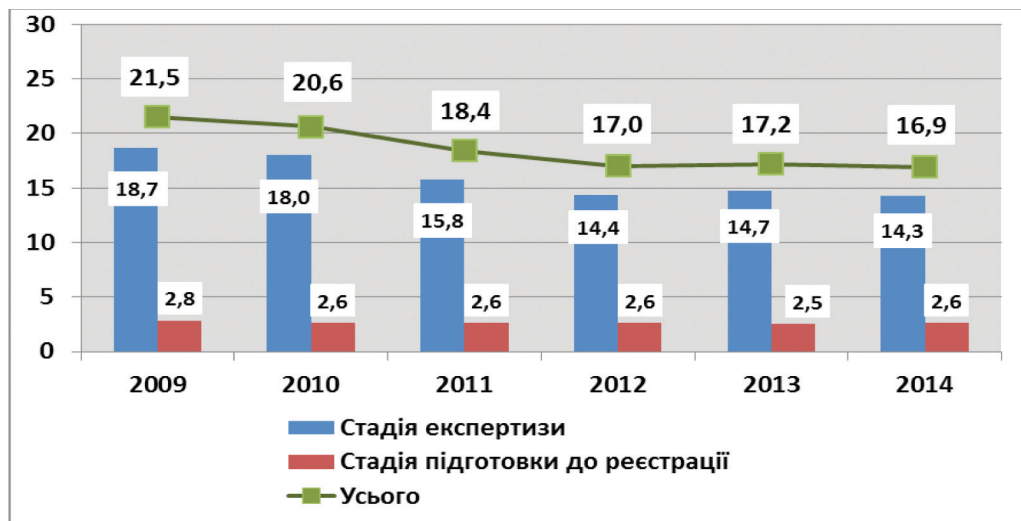


Рис. 1. Середній строк розгляду заявок на винаходи до видачі патенту (місяці)

В Україні має бути використано зарубіжний досвід (США, Китай, Великобританія, Корея, Японія) прискореної експертизи заявок на винаходи. Для цього є відповідні законодавчі підстави. Адже ст. 6 нової редакції Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 19–20, ст.166) передбачає:

«Для реалізації середньострокових пріоритетних напрямів державою запроваджуються заходи щодо: ... 2) *першочергового розгляду заявок на винаходи, що відповідають середньостроковим пріоритетним напрямам загальнодержавного рівня*».

Проте Державною службою інтелектуальної власності України в цьому плані поки що нічого не зроблено.

Як вже зазначалося, значна частина потенційно значимих винаходів, отриманих українськими винахідниками (патенти-втікачі), заявляються напряму в патентні відомства зарубіжних країн без подання попередньої заявки в патентне відомство України і отримання відповідного дозволу. Тобто, *продовжується неконтрольована передача за кордон наукових і конструкторських розробок, витік з України вітчизняних заявок на перспективні винаходи*. За останні роки понад 100 таких винаходів запатентовано безпосередньо в США і декілька тисяч – у Росії! [12]. Є серед них і технології подвійного призначення і конструкції танків.

Згідно річного звіту Роспатенту за 2013 р., серед іноземних заявників з 15 країн з найбільшою кількістю заявок і отриманих патентів на корисні моделі в останні роки на першому місці знаходиться Україна (220 заявок і 149 отриманих патентів) [13]. А вже потім ідуть США, Китай, Німеччина. В одному з річних звітів зазначалося: *«отмечается экспансия украин-*

ских изобретателей». *Сьогодні, в умовах гібридної війни, таке інтелектуальне підживлення Росії є неприпустимим.*

Законодавством і досі не врегульовано питання щодо запобігання поданню заявок на винаходи в зарубіжні країни без попереднього подання заявок в Україні. Це призводить до неконтрольованого відтоку нових технологій та їх інтелектуальних складових за кордон. Кримінальним кодексом України не визначено відповідальності за вчинення таких дій. Значимо, що відповідні санкції передбачені, зокрема, законодавством США, Великобританії, Росії.

Намітилися *негативні тенденції у сфері виробництва, обігу та використання службових винаходів в Україні*: окремі керівники суб'єктів господарювання (насамперед державної форми власності) з метою особистого збагачення оформляють охоронні документи на об'єкти промислової власності, створені за державні кошти, на приватних осіб і підконтрольні комерційні структури. Так, фізичними особами були зареєстровані *права промислової власності на елементи та технології використання станції радіолокаційного стеження "Кольчуга", що створені за кошти держбюджету*. На користь фізичних осіб було перераховано близько 2/3 прибутку від реалізації зазначених комплексів [14, с.253]. *Патенти на гранатомет РГ-1, автоматичний гранатомет, ручну осколочну гранату, колісний бронетранспортер типу БТР-70 також видані на фізичних осіб.*

Ця негативна практика може набути поширення в ході подальшої приватизації підприємств стратегічних галузей промисловості, які володіють значними нематеріальними активами: оборонно-промислового комплексу, машинобудування, ракетно-космічної та хімічної галузей, науково-технологічної сфери.

В Україні і досі законодавчо не врегульовані питання охорони службової конфіденційної інформації, комерційної таємниці, зокрема, «ноу-хау». Водночас, спеціальні закони про охорону комерційної таємниці вже давно діють у Молдові (1994), Киргизстані (1998), Туркменістані (2000), Азербайджані (2001), Російській Федерації (2004), Таджикистані (2008), Білорусі (2013).

Останнім часом серед дослідників стає досить поширеною думка, що охорона результатів інтелектуальної діяльності в режимі комерційної таємниці більш перспективна, ніж захист патентом. Адже патенти з самого початку були призначені для того, щоб стимулювати виведення винаходів з комерційної таємниці. Наприклад, у роботі [15] зазначається: "... в ієрархії способів підвищення конкурентоспроможності інноваційного бізнесу *патентна охорона для багатьох компаній стоїть на п'ятому місці після захисту у вигляді ноу-хау, скорочення терміну освоєння інновації, власне виробництва, продажу супутніх товарів чи послуг*".

Проблемним залишається питання володіння та управління правами на об'єкти ІВ, створені за рахунок коштів державного бюджету та загальнодержавних централізованих фондів; не визначено, у яких конкретних випадках і в якому порядку держава може набувати і використовувати права власності на об'єкти ІВ. Свого часу АНТК ім. Антонова продав Воронезькому авіабудівному товариству (ВАБТ) ліцензію на виробництво літаків Ан-148. Були передані, зокрема, права на використання технічної документації, торгової марки та право на виробництво таких літаків. *На розроб-*

ку документації антоновці витратили понад 110 млн дол., а сума угоди з ВАБТ склала близько 30 тис. дол.![16].

Нові проблеми виникли у зв'язку з анексією Росією Криму. Тут функціонує 13 високотехнологічних підприємств, що входять до складу Укроборонпрому. Нещодавно в Держдуму внесено й оперативно прийнято законопроект про захист ІВ в Криму (*Совет Федерации встал на защиту крымской интеллектуальной собственности. Для признания на территории РФ действия прав на объекты промышленной собственности необходимо только заявление. Роспатент не будет проводить проверку соответствия объекта критериям правовой охраны в РФ и взимать пошлину*).

Зазначені проблеми, прогалини в законодавстві, відсутність імперативної вимоги про державну реєстрацію договорів щодо розпорядження майновими правами ІВ у законодавстві України провокує прояви недобросовісної конкуренції, безконтрольний відток вітчизняних науково-технічних розробок за кордон, виникнення проблем у сфері правозастосування. Все це негативно впливає на рівень економічної безпеки держави.

«Сьогодні українське виробництво буде завантажене системами високої зброї, українськими безпілотниками, усім, чого потребує українська армія – починаючи від бронезилетів і закінчуючи тепловізорами», – наголосив нещодавно Президент України Петро Порошенко. «Українська армія зможе воювати ефективно, мобільно, професійно», – резюмував Глава держави [17]. Проте не слід забувати, що для цього ІВ потребує ефективного захисту.

1. Маліцький Б.А. Визначення загроз національній безпеці України, що походять від стану науково-технологічної сфери. Ч.1/ Б.А. Маліцький // Наука та наукознавство. – 2013. – №4. – С.31–44.

2. Андрушук Г.О. Забезпечення економічної безпеки у сфері інтелектуальної власності /Г.О. Андрушук // Інтелектуальна власність. – 2011. – №8. – С.28–35.

3 *Інтелектуальна* власність у формуванні інноваційної економіки України: проблеми законодавчого забезпечення та державного регулювання /Автор-упорядник: Г.О. Андрощук — К: Парламентське вид-во, 2010. — 384 с.

4. *Андрощук Г.О.* Винахідницька активність в Україні: економіко-статистичний аналіз / Г.О. Андрощук // *Інтелектуальна власність в Україні.* — 2014. — № 9

5. *Шинкаренко М.* Патентна статистика як індикатор інноваційної активності в галузях економіки / М. Шинкаренко // *Інтелектуальна власність в Україні.* — 2013. — № 6. — С.14—18.

6. *Андрощук Г.* Управление интеллектуальной собственностью при офшоринге: аспекты экономической безопасности / Г. Андрощук // *Наука та інновації,* № 1, 2011— С.48—66.

7. *Андрощук Г. О.* Громадське здоров'я, лікарські засоби й інтелектуальна власність: стан і проблеми / Г.О. Андрощук // *Теорія і практика інтелектуальної власності.*—2014.—№1.—С. 72—84

8. *Парламентські* слухання: Про стан та перспективи розвитку воєнної організації та сектору безпеки України: Стенограф. звіт про парламентські слухання 23 травня 2012 року / Верховна Рада України; К-т з питань національної безпеки і оборони. — К.: Редакційний відділ, 2012. —107 с.

9. *Неботов П.Г.* Спроможності національного оборонно-промислового комплексу задовольнити потреби ЗСУ в ОБТ / П.Г. Неботов.— [Електронний ресурс]. —URL: <http://defpol.org.ua/site/index.php/uk/arhiv/obonoglyad/15303-2013-06-06-09-03-40>

10. *Прибуток «Укроборонпрому»* у 2013 році становить понад 0,5 млрд. грн. [Електронний ресурс].— URL: <http://www.info-kmu.com.ua/2014-01-20-000000pm/article/17875545.html>

11. *Воронков С.* Надійний броньований «Заслін» та інші вітчизняні розробки у сфері динамічного захисту — «Ніж», «Дуплет» та «Шершень» — нині успішно конкурують з іноземними виробниками аналогічної продукції / С. Воронков. — [Електронний ресурс]. — URL: <http://narodka.com.ua/7325-nadijnij-bronovanij-zaslin-ta-inshi-vitchiznyani-rozrobki-u-sferi-dinamichnogo-zaxistu-nizh-duplet-ta-shershhen-nini-uspishno-konkuruyut-z-inozemnimi-virobnikami-analogichno%D1%97-produkci%D1%97>

12. *Андрощук Г.О.* Комерціалізація технологій подвійного призначення: досвід США / Г. Андрощук // *Теорія і практика інтелектуальної власності.* — 2013.—№ 3.— С.51—65

13. *Годовой отчет 2012 (Содержание)* Роспатент. Отчет о деятельности за 2012 г. [Електронний ресурс]. — URL: <http://www.rupto.ru/rupto/portal/fb7f7150-a66f-11e2-c002-9c8e9921fb2c>

14. *Інтелектуальна* власність у формуванні інноваційної економіки України: проблеми законодавчого забезпечення та державного регулювання /Автор-упорядник: Г.О. Андрощук — К: Парламентське вид-во, 2010. — 384 с.

15. *Чайков М.* Коллизии секрета производства (ноу-хау) / Чайков М., Майкова А. —[Електронний ресурс].—URL: <http://www.avtonews.net/005/kollizii-sekreta-proizvodstva-nou-khau?page=0,1>

16. *Крамаренко С.* Слететь с высоты. Украинский авиатром «выпадает» с рынка региональных самолетов / С. Крамаренко. — [Електронний ресурс]. — URL: http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/sletet_s_vysoty_ukrainskiy_aviaprom_vypadaet_s_rynka_regionalnyh_samoletov.html

17. *Украина* планирует увеличить объемы производства собственного оружия для обеспечения потребностей военнослужащих. Об этом Президент Украины Петр Порошенко сообщил после встречи с силовиками в Славянске, сообщает УНН со ссылкой на пресс-службу Главы государства. [Електронний ресурс]. —URL: <http://news.mail.ru/inworld/ukraina/politics/18814190/?frommail=1>

Г.А. Андрощук

Інтелектуальна власність в наукоємких виробництвах і оборонній сфері в системі національної безпеки

Розглянуто стан і проблеми охорони інтелектуальної власності в наукоємких виробництвах – фармацевтичній галузі та оборонно-промисловому комплексі України в системі національної безпеки.